

Mokslas ir etika Lietuvoje

Kalbėdama apie vienos disertacijos plagiatą 10 metų epopėją ŠMM viceministrė N. Putinaitė apibūdino Lietuvos akademinę bendruomenę kaip uždara, hierarchinę ir nedemokratinę visuomenę. Šios visuomenės etikos problemas turėtų spręsti kuriama akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnyba (M. Jackevičius. Seimas įsteigė plagiatų medžiotojų įstaigą. DELFI, 2011-09-15). Šis niūrus mokslo Lietuvoje apibūdinimas ir etikos priežiūros institucijos sureikšminimas verčia kažką daryti, bent jau netylėti.

Mokslo vystymosi istorija rodo, kad mokslo sistema turėtų būti demokratijos pavyzdys, o mokslo visuomenės veikla grindžiama mokslinės veiklos etikos principais. Etikos principai formuoja mokslininko elgseną kai sprendimai daromi neturint pakankamos informacijos. Dėl principų abstraktumo, jų taikymas konkrečiose situacijose nėra visada akivaizdus ir vienareikšmis. Nesant bendro sutarimo dėl kurios nors problemos sprendimo, mokslo visuomenė turi sudaryti sąlygas vadovautis skirtingais požiūriais. Mokslinės veiklos etikos principai turi aukštesnę moralinę galią už daugumos nuomonę ir mokslą organizuojančių institucijų sprendimus.

Etikos požiūriu abejotinu mokslinės praktikos pavyzdžiu yra formalių kriterijų sureikšminimas vertinant mokslinių darbų ir institucijų darbo kokybę. Kaip rodo mokslotyros tyrimai, tokia praktika gali keisti įprastinę mokslinio darbo motyvaciją: poreikį pažinti ir suprasti ignoruojant mokslui išorinius interesus. Dar sunkesnes pasekmes gali turėti prioritetinių mokslo sričių ar mokslo programų nustatymo praktika, kai tokius sprendimus lydi rizikingos finansinės investicijos į materialųjį turtą ir mokslo institucijų pertvarka. Mokslinės veiklos etikos požiūriu sunkiai pateisinamas mokslo ir verslo sąveikos skatinimas užtikrinant spartesnę šalies pažangą (valstybės ilgalaikės raidos strategija) kai pačiam mokslui trūksta finansavimo.

Ar galima manyti, kad tokį mokslinės veiklos etikos veikimo mechanizmą galėtų įtakoti akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnyba. Matyt ne daugiau nei prokuratūra gali įtakoti visuomenės moralę. Kuriama etikos priežiūros institucija, kaip ir prokuratūra yra būtinos, bet jos sprendžia tik labai konkrečius ir įstatymu

apibrėžtus uždavinius. Moralė ir etika į jų veikimo sritį netelpa. Etikos priežiūros institucijos sureikšminimas rodo akademinėje bendruomenėje esant skirtingų požiūrių ne tik į etikos sampratą mokslo kontekste, bet ir į patį mokslą.

Problema ta, kad mes, mokslininkai, toleruojame dabartinę mokslo administravimo sistemą Lietuvoje, kuri neskatina etikos principais grindžiamo mokslo daigų. Dėl tokios sistemos jaunosios mokslininkų kartos dauguma jau neįsivaizduoja, kad gali būti ir kitokie mokslinio darbo motyvai nei manija siekti kaip galima daugiau publikacijų žurnaluose turinčiuose aukštą cituojamumo rodiklį.

Mūsų nuomone, atsakingas požiūris į mokslą verčia svarstyti šias galimybes:

- Pereiti nuo mokslo administravimo prie mokslo savireguliacijos mechanizmo kūrimo. Tam galėtų pasitarnauti viešumo ir diskusijų svarbiausiais klausimais praktikos plėtra. Būtina kurti nepriklausomą nuo vyriausybės mokslo politikos ir mokslotyros instituciją.
- Visose mokslo institucijose skatinti mokslinės veiklos etikos principus populiarinančią sistemą.
- Atsisakyti rinkos ir konkurencijos svertų suabsoliutinimo siekiant atkurti mokslininkų bendradarbiavimo ir tarpusavio pasitikėjimo santykius. Ten kur įmanoma, atsisakyti viešųjų pirkimų praktikos dotuojant tokias apleistas veiklos sritis, kaip mokslo populiarinimas.
- Atgaivinti dar tarpukario laikais naudotą mokslo (at)kūrimo būdą: kviesti geriausius ir aktyviausius užsienio mokslininkus dirbti Lietuvoje tose srityse, kuriose esame akivaizdžiai atsilikę (pavyzdžiui, ekonomikos teorija). Finansiškai skatinti užsienio mokslininkus dalyvauti konkursuose užimant skyriaus arba katedros vedėjo pareigas Lietuvos mokslo institucijose.

Rimas Norvaiša

2011 m. rugsėjo 18 d.

Lietuvos mokslininkų sąjunga